

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 14, Issue: 3, August 2022

www.historystudies.net

BURSA KIZ RÜŞDİYE MEKTEBİ (1882-1909)

Girls Rushdiye Schools in Bursa (1882-1909)

Doktora Öğrencisi Serpil Pir

Bursa Uludağ Üniversitesi

serpil_pir_16@hotmail.com

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 19.11.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 01.06.2022
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1096

Atıf – Citation:

Serpil Pir, "Bursa Kız Rüşdiye Mektebi (1882-1909)", *History Studies*, 14/3, Ağustos 2022, s. 613-634.

History Studies
www.historystudies.net

BURSA KIZ RÜŞDİYE MEKTEBİ (1882-1909)

Girls Rushdiye Schools in Bursa (1882-1909)

Doktora Öğrencisi Serpil Pir

Öz

Osmanlı Devleti'nde kız eğitimi ile ilgili önemli gelişmeler 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Daha önceden sıbyan mektebini tamamladıktan sonra özel hocalardan ders almak dışında başka seçenekleri olmayan kız çocukları için, ilk defa sıbyan mektepleri üzerinde eğitim sunmak üzere rüşdiye mektepleri açılmıştır. İlk kız rüşdiyesi 6 Ocak 1859 tarihinde Sultanahmet'te bulunan Cevri Kalfa Mektebinin rüşdiye haline getirilmesiyle açılmıştır. Osmanlı Devleti'nde rüşdiye mekteplerinin yapısı ve işleyişi ile ilgili önemli düzenlemeler 1869 yılında yayımlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. Nizamnamenin 27. maddesinde kız rüşdiyelerinin öncelikle İstanbul, daha sonra ise taşradaki vilâyet merkezlerinde kurulacağı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda kız çocuklarının eğitim imkânından yararlanması amacıyla, vilâyet merkezlerinde rüşdiye mektepleri açılmaya çalışılmıştır. Bu mekteplerinin yaygınlaşması II. Abdülhamid Dönemi'nde de devam etmiştir.

Bu çalışmada 1882 yılında açılan Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin 1909 yılına kadarki durumu ele alınmıştır. Mektebin kuruluş süreci, kadrosunun kimlerden oluştuğu, öğrenci mevcudu, mektebin işleyişi, 1882-1909 yılları arasında mektepte ne gibi sorunların yaşandığı, bu sorunlara ne gibi çözüm yollarının bulunduğu birincil kaynaklar incelenerek anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma Bursa Kız Rüşdiye Mektebi üzerinden II. Abdülhamid Dönemi'nde maârifin durumu hakkında katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Eğitim, Kız Rüşdiyesi, Bursa, Talebe

Abstract

The 19th century saw significant advances in the education of girls in the Ottoman State. The Rushdiye Schools (secondary schools) were established to educate girls who previously had to take private lessons from teachers after completing Sıbyan Schools (primary schools). The first rushdiye for girls was established on January 6, 1859, when Cevri Kalfa School in Sultanahmet was converted into a rushdiye. The General Education Regulation (Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi) in 1869 was the first significant regulation on the construction and process of rushdiye schools in the Ottoman Empire. According to article 27 of the regulation, it was expressed that girls' rushdiyes would be established first in Istanbul and then in other rural provincial centers. Accordingly, rushdiye schools were established in provincial centers with the aim of providing education for girls. During the period of Abdulhamid II, the number of these schools increased.

The aim of the present study was to address the situation of Bursa Girls' Rushdiye School established in 1882 and operating until 1909. The aim of the study was to explain the establishment process, the staff, the number of students, the operation of the school, the problems in the school between 1882-1909, and the solutions were presented by examining the primary sources. This study will contribute to the education during the Abdulhamid II period through Bursa Girls' Rushdiye School.

Keywords: Ottoman Empire, Education, Girls' Rushdiye Schools, Bursa Province, The Student

Giriş

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl öncesinde kız çocukları, erkek çocukları ile beraber sıbyan mekteplerinde eğitim görmekteydi. Belirli bir yönetmeliği bulunmayan bu mekteplerin temel amacı çocuğa İslam dininin gereklerini, Kur'an okumayı, namaz kılmayı, yazı yazmayı ve ilmihal bilgilerini öğretmektir. Öğretimin ezbere dayandığı sıbyan mekteplerinde genellikle Elifba, Kur'an, İlm-i hal, Tecvid, Türkçe Ahlâk Risaleleri, Türkçe ve Hat dersleri okutulmaktaydı. Zorunluluğu bulunmayan bu mekteplerde 4-6 yaş arasındaki kız ve erkek çocukları 3-4 yıl eğitim görürlerdi.¹ Sıbyan mektebini bitiren erkek talebeler eğitimlerini medreselerde devam ettirirken, Osmanlı Devleti'nde kızlar için böyle bir durum söz konusu değildi. Sıbyan mektebini tamamlayan kızlar eğitimlerini devam ettirmek için özel hocalardan ders alırlar veya tarikat dergâhlarına giderlerdi.² Kız çocukları için sıbyan mekteplerinin üstünde eğitim sunmak üzere rüşdiye mektebi açılmasına dair ilk girişim, 10 Kasım 1858 tarihinde Maârif Nezâreti tarafından Sadâret'e verilen bir tezkere ile gerçekleşti. Bu tezkerede eğitim konusuyla ilgili birtakım görüşler belirtilerek, Sultanahmet'te bulunan Cevri Kalfa Mektebinin sanayi talimi için kızlara mahsus bir rüşdiye şekline getirilmesine müsaade istendi.³ Bu talep Sadâret tarafından uygun görüldü. Böylece ilk kız rüşdiyesi 6 Ocak 1859 tarihinde Cevri Kalfa Mektebinin rüşdiyeye çevrilmesiyle açıldı.⁴

Osmanlı Devleti'nde modern eğitime dair önemli düzenlemeler 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile gerçekleşti. Nizamnâmede kız rüşdiye mektepleri ile ilgili hükümler 27 ile 32. maddeler arasında yer aldı. Nizamnâmenin 27. maddesine göre büyük şehirlerde, ahaliyi sırf İslam ise yalnız İslam, sırf Hristiyan ise yalnız Hristiyan birer kız rüşdiye mektebi açılacak, ahaliyi karışık olan yerlerde İslam için başka Hristiyan için başka birer rüşdiye mektebi yapılacaktır. Rüşdiyesi olacak ahalinin nüfusu 500 haneden fazla olacaktır. Bu mektepler önce İstanbul'da daha sonra ise taşradaki vilâyet merkezlerinde kurulacaktır. Tahsil süresinin 4 yıl olarak belirtildiği nizamnâmede kız rüşdiye mekteplerinin hocaları kadın olacak, kadınlardan ehliyetli muallimler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve edep sahibi erkekler muallim olarak tayin edilebilecekti. Elleri sıbyan mektebinden mezun olduklarını gösteren şahadetnamesi olan kızlar imtihansız olarak rüşdiyeye kabul edilecek, şahadetnamesi olmayanlar ise imtihan yapıldıktan sonra mektebe alınacaktır. Kız mekteplerinin idareleri, tatil günleri ve diğer şartları, erkek rüşdiyeleri ile ilgili oluşturulmuş olan düzenlemeye tabi olacaktır. Kız rüşdiyelerinin senelik ödeneği 40 bin kuruş olup, bu meblağ maârif idaresi sandığından karşılanacaktır.⁵

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesinin yayımlanmasını müteakiben yeni kız rüşdiye mektepleri açılmaya başlandı. 1874 yılında İstanbul dışındaki vilâyet merkezlerinde de birer kız rüşdiye mektebi açılmasına karar verilerek bu durum vilâyetlere bildirildi.⁶ 1908 yılına kadar vilâyet ve sancak merkezlerinin büyük bir bölümünde kızlar için modern eğitim olanakları sunulmaya

¹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 57; Yücel Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)", *Tükler*, Eds. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 57; Mefail Hızlı, "Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6, S. 12, 2008, s. 87; Yahya, Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara 2012, s. 89; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 82; İsmail Kara-Ali Birinci, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar Yorumlar Tetkikler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s. 23.

² Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Kebikeç*, S. 10, 2000, s. 224.

³ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 458.

⁴ Fatma Kaya Doğanay, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2011, s. 64.

⁵ "4 Temmuz 1869/24 Cemâziyelevvel 1286 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi", *Düstür*, I. Tertip, C. 2, Matbaa-i Âmiri, Dersaadet, 1289, s. 189-190.

⁶ Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. 147.

çalışıldı.⁷ 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesinde 4 yıl olarak belirlenen rüşdiyelerin tahsil süresi, 1892 yılında 3 yıla indirildi. Buna rağmen taşrada bazı rüşdiyeler 4 yıl eğitim vermeye devam etti.⁸

Kız rüşdiye mektepleri açıldığında en önemli meselelerden biri öğretmen temini idi. Başlangıçta bu mektepler için kadın öğretmen bulunamadığından nakış dersi dışındaki dersler erkek öğretmenler tarafından verildi.⁹ 26 Nisan 1870 tarihinde, Maârif Nazırı Saffet Paşa'nın İslam'da kadınların ilim tahsil etmelerinde hiçbir engel bulunmadığı, aksine eğitimlerine önem verildiği, ilim hakkındaki teşviklerin kadınları da kapsadığı, bunun "*İlim öğrenmek kadın-erkek her Müslümana farzdır*" hadisi şerifiyle de sabit olduğu, şer'i tesettürün buna engel olmadığına dair yaptığı konuşmasıyla, kadın öğretmen ihtiyacını karşılamak için Dârümuallimât açıldı.¹⁰ Bu okulun açılmasıyla kızlara rüşdiyeden sonra öğrenimlerini sürdürerek öğretmen olma ve kamu kurumlarında çalışma yolu açılmış oldu.¹¹

1. Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin Açılışı

Hudâvendigâr Vilâyetinin Bursa'da bir kız rüşdiyesi açılmasına dair talebi üzerine, 11 Kasım 1870 tarihinde çıkan bir irade ile mektebin bevvâb (kapıcı) ve muallimelerine aylık 560 kuruş maaş ve yıllık 1000 kuruş masârif-ı müteferrika (muhtelif masraflar için ayrılan para) tahsil edilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak rüşdiye mektebinin açılışı gerçekleşmedi. 1877 tarihli bir belgede imparatorluğun bazı mahallerinde kız rüşdiye mekteplerinin açıldığı ve kız çocuklarının maârif nimetinden yararlandıkları, 7 yıl geçmesine rağmen Bursa'da bu mektebin açılmadığı belirtildi. Aynı belgede böyle gecikmeler yüzünden ahalinin çocuklarının tahsil ve talimden mahrum edilmelerinin üzücü olduğu ifade edilerek, mektebin bir an önce açılması, muallimelerin tayin edilmesi ve derslere başlanmasının Hudâvendigâr Vilâyetine bildirilmesi istendi.¹² Maârif Nezâreti tarafından Hudâvendigâr Vilâyetine gönderilen 5 Ocak 1880 tarihli telgrafta; Bursa Kız Rüşdiyesi için geçici olarak 300 kuruş maaşla iki muallime ve ellişer kuruş maaşla iki muavine tayin edileceği bildirildi.¹³ Ancak Maârif Nezâretinin istatistiklerine göre Bursa Kız Rüşdiye Mektebi 1882-1883 eğitim yılında faaliyete geçirildi.¹⁴ Önceleri kira bedeli karşılığında tutulan hanelerde eğitim veren mektep, daha sonra bugünkü Bursa Mahkeme Hamamı civarında inşa edilen binada hizmet vermeye başladı. 1911 yılında Mâl Hatun Kız Mektebi adıyla anılan okul, bugünkü Kız Lisesi'nin temelini oluşturdu.¹⁵

2. Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde Görev Yapan Personel

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesinin 30. maddesinde, kız rüşdiye mekteplerinde muallime sayısının iki ile dört arasında olacağı, Ameliyât-ı Hıyyâtiye (Dikiş İşleri), Musiki için birer hoca, birer mubassır (gözetmen) ile bevvâb (kapıcı) bulunacağı belirtilmişti.¹⁶ 1882 yılında açılan Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde, mektebin her türlü idaresinden sorumlu muallime-i ûlâ, (başöğretmen) ders vermekle yükümlü olan muallime-i sâniye (ikinci öğretmen), muallime-i sâlise (üçüncü öğretmen), sülüs ve rikâ yazılarını öğretmekle görevli sülüs ve rikâ muallimleri, öğrenciler

⁷ Somel, *agm*, s. 229.

⁸ Altunova Şahin, *age*, s. 237.

⁹ *age*, s. 142-143.

¹⁰ Ergin, *age*, s. 672.

¹¹ Cemil Öztürk, "Rüşdiye", *TDVİA*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 301.

¹² BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) *Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi*, (BOA. MF. MKT.) 46/14, 7 Şubat 1877 (1294.M.23), lef 1.

¹³ BOA. MF. MKT. 13/161, 13 Ocak 1880 (1297.M.30), lef 1.

¹⁴ İsmail Girgin, *20. Yüzyıl Başlarında Bursa'da Eğitim Öğretim Faaliyetleri*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, s. 44.

¹⁵ Saadetin Eğri, "II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Sisteminde Modernleşme Çabaları: Kızların Eğitimi ve Bursa İnas Rüşdiye Mektebi", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 26, 2014, s. 134.

¹⁶ *Düstûr*, s. 190.

dağıldıktan sonra mektebi süpürmek ve dersanelerin düzenine dikkat etmekle sorumlu bevâbe (kapıcı) görev yaptı.

2.1. Mektepte Görev Yapan Muallime-i Ülâlar (Başöğretmenler)

Bursa Kız Rüşdiye Mektebi açıldıktan kısa bir süre sonra mektebe muallime tayini gerçekleşti. 1882 yılında mektebin müdiresi Rabia Hanım, muallimesi Tevhide Hanım idi.¹⁷ 1885 yılında mektebin muallime-i ülâsı Nefise Memduha Hanım idi.¹⁸ Nefise Memduha Hanım'ın görevi 1887 yılına kadar devam etti.¹⁹

1887 yılında mektebe muallime-i ülâ olarak Kaniye Hanım tayin edildi.²⁰ 1888 yılında mektebin muallime-i ülâsı Kaniye Hanım ile bevâbesi arasında dedikodu sebebiyle bir sürtüşme meydana geldi. Rivayet edilen olay neticesinde mektebin bevâbesi mektepten ihraç edilerek sükûnet sağlandı. Olay yatışmasına rağmen Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürü, vilâyete sormadan Maârif Nezâretinden Kaniye Hanım'ın görev yerinin değiştirilmesini talep etti. Bu talep neticesinde Kaniye Hanım hakkında yürütülen araştırmada, kızları bu okulda eğitim gören vilâyette görevli kumandan paşa, defterdar ve bazı önemli şahsiyetlerin konu ile ilgili görüşlerine başvuruldu. İlgili kişiler muallime-i ülâ Kaniye Hanım'ın gayet edepli birisi olduğunu, kendisine uygun olmayan davranışlar isnat ederek görevden uzaklaştırmayı teklif etmenin adil olmadığını ve insafa uygun bulunmadığını ifade ettiler. Hudâvendigâr Vilâyeti, 8 Nisan 1888 tarihinde bu durumu Maârif Nezâretine bildirerek, gereğinin yapılmasını talep etti. Konuyu görüşen Maârif Nezâreti, muallime-i ülâ Kaniye Hanım'ın hizmetini güzel yapmasını ve uyumlu olmasını belirterek görevine devam etmesine karar verdi. Kararı, 30 Haziran 1888 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyetine bildirerek gereğinin yapılmasını emretti. Maârif Nezâreti ayrıca Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne; bundan sonra azil ve değiştirilmeleri lazım gelen memurların vilâyet makamı aracılığıyla Maârif Nezâretine bildirilmesini belirtti.²¹

Kaniye Hanım, 27 Mayıs 1887 tarihinden, Ağustos 1888 tarihine kadar mektebin sülüs muallimeliğini de yürüttü. Bu süreçte maaşıyla ilgili sorunlar yaşadı. Konuyla alakalı 7 Aralık 1889 tarihinde Maârif Nezâretine bir dilekçe takdim etti. İlgili tarihlerde mektebin sülüs muallimeliğini yürüttüğünü ve bu vazifeye ait maaşını alamadığını belirtti. Bunun için birkaç defa Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne yazı gönderdiğini, ancak bir türlü itibar görmediğini söyledi. Yine 2 yıldır mektebin muallime-i ülâlığını yaptığını, normalde mektebin tatil zamanında maaşını alır iken son tatilde bütün muallimelere maaşlarının verildiğini, yalnız kendisinin alamadığını ve kendisine bu konuda bir şey söylenmediğini ifade etti. Ödenmeyen maaşlarının ödenmesini talep etti. Konuyu, 11 Aralık 1889 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi²² görüştü. Muallimenin maaşının verilmesi için gerekli muamelenin yapılmasının Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bildirilmesi kararını aldı.²³ Daha sonra azli istenen Kaniye Hanım, 9 Nisan 1890 tarihinde Maârif Nezâretine bir dilekçe gönderdi. Maârif Müdürü Said Bey tarafından şikâyet edildiğini, ancak görevinde gayretli olduğunu ve hiçbir zaman rehabet göstermediğini belirtti. 18 Haziran 1890 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi meseleyi görüştü. Kaniye Hanım'ın imtihanlardan sonra Dersâadet'e gitmesini kararlaştırdı.²⁴ 9 Temmuz 1890 tarihinde bu karar,

¹⁷ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1882-1883/H.1299, s. 270.

¹⁸ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 13, Matbaa-i Vilâyet, 1885-1886/H.1303, s. 242.

¹⁹ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 14, Matbaa-i Vilâyet, 1886-1887/H.1304, s. 132.

²⁰ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 15, Matbaa-i Vilâyet, 1887-1888/H.1305, s. 36.

²¹ *BOA. MF. MKT.* 99/62, 30 Haziran 1888 (1305.L.20), lef 1-2-3.

²² 1879 yılında çağın gereklerine uygun olması amacıyla merkez maârif teşkilatında yeniden düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenlemede Maârif Nezâreti bünyesinde maârif işleriyle doğrudan ilgili 5 daire oluşturulmuştur. Oluşturulan dairelerden biri de rüşdiyelerin ıslahı, programlarının yapılması ve öğretmenlerin teftişi gibi orta öğretime ait işlerden sorumlu Mekâtib-i Rüşdiye Dairesi olmuştur. Bu daire sonraları Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi olarak adlandırılmıştır. Bkz. Kodaman, *age*, s. 28-37.

²³ *BOA. MF. MKT.* 114/82, 11 Aralık 1889 (1307.R.17), lef 1.

²⁴ *BOA. MF. MKT.* 118/23, 18 Haziran 1890 (1307.L.29), lef 1.

Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bildirildi.²⁵ Böylece Kaniye Hanım'ın Bursa Kız Rüşdiye Mektebindeki görevi 1890 yılında sona ermiş oldu.

Mektebin birinci muallimeliği kadrosu bir süre boş kaldı. 18 Ekim 1890 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürü Mehmet Sami Bey, Maârif Nezâretine gönderdiği telgrafta; Kaniye Hanım'dan sonra bu vazifeye atanan kimsenin olmadığını ve bu durumun mektepteki derslerde karışıklığa sebep olduğunu belirterek gereğinin yapılmasını arz etti. Konuyu 21 Ekim 1890 tarihinde görüşen Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi, Kaniye Hanım'ın yerine atanan Seher Hanım'ın yakın bir zamanda görev yerine gideceğini belirtti.²⁶ Neticede 27 Ekim 1890 tarihinde mektebe muallime-i ûlâ olarak Seher Hanım atandı. Göreve başlamasından yaklaşık 2 yıl sonra Seher Hanım, vazifesi ile ilgili şikâyete konu edildi. 23 Ocak 1892 tarihinde Rumeli Vilâyeti Maârif Müfettişliğinden merkeze gönderilen yazıda; mektebin muallime-i ûlâsı Seher Hanım ile muallime-i sâniyesi Zehra Hanım hakkında görevlerinde gayretsizlik gösterdikleri, Zehra Hanım'ın bir adamla gayrimeşru münasebette bulunduğu, bu durumun mektebe olan rağbeti azalttığı gerekçesiyle şikâyette bulunuldu. Konuyla ilgili evrak, 11 Şubat 1892 tarihinde Maârif Meclisi tarafından görüşüldü. Meclis, bu muallimelerin ne zaman tayin edildiklerinin, şimdiye kadar haklarında şikâyet olup olmadığını ve şahadetnamelerinin ne derecede olduğunun araştırılmasına karar verdi. Daha sonra evrakı Mekâtib-i Rüşdiye İdaresine havale etti. Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi bu meseleyi Muhasebe Kalemine sordu. Muhasebe Kalemi, 23 Şubat 1892 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye İdaresine; Seher Hanım'ın bu göreve 27 Ekim 1890 tarihinde, Zehra Hanım'ın ise 13 Eylül 1887 tarihinde başladığını ifade etti. Gönderilen evrakı 2 Mart 1892 tarihinde görüşen Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi, muallimler hakkında şimdiye kadar bundan başka bir şikâyet bulunmamasına rağmen, muallime-i ûlâ Seher Hanım'ın göreve devam etmesine, ancak daha dikkatli olması için kendisine tembihte bulunulmasına, muallime-i sâniye Zehra Hanım'ın ise uygunsuzluğunun Maârif Müdürlüğünden bildirildiğine, bundan dolayı burada göreve devam etmesinin mümkün olmadığına kanaat getirdi. Muallimenin bulunduğu okuldan başka yere nakledilmesini uygun buldu. 29 Nisan 1892 tarihinde konuyu görüşen Maârif Meclisi, muallimelerin Bursa'da görevlerine devam etmesinin uygun olmayacağına, muallime-i ûlânın 700 kuruş maaşla Antalya'ya, muallime-i sâniyenin 400 kuruş maaşla Isparta'ya tayin edilmesine karar verdi. Ancak daha sonra muallime-i ûlâ Seher Hanım'ın dikkatli olması şartıyla görevine devam etmesine, muallime-i sâniye Zehra Hanım'ın ise görev yeri değişikliği uygun bulunmayarak azline karar verildi.²⁷

Muallime-i ûlâ Seher Hanım'ın mektepteki görevi 1895 yılına kadar sürdü. Ancak hakkında şikâyetler devam etti. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 6 Mayıs 1893 tarihinde Maârif Nezâretine; Seher Hanım'ın Ramazan ayı içinde Dersâdet'e gittiğini, Şevval ayının 19. günü olmasına rağmen hala gelmediğini ve daha 20 gün kadar gelemeyeceğini ifade etti. Ayrıca yapılan araştırmada Seher Hanım'ın izinsiz olarak gittiğinin anlaşıldığını belirtti. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, bu gibi izin almadan ve resmi bir belgeye ihtiyaç duymadan, yalnız Maârif Müdürlüğünden aldığı gayri resmi izin ile istediği yere gidip gelen muallim ve muallimler hakkında nasıl muamele yapılması gerektiğini ve maaş meselesinin nasıl olacağını sordu. Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi, 15 Mayıs 1893 tarihinde bu durumu görüşerek konuyu Muhasebe Kalemine gönderdi. Muhasebe Kalemi, 27 Mayıs 1893 tarihinde mevzuyu ele aldı. Resmi izin almadan görev yerlerinden ayrılan öğretmenler için ayrıldıkları günden itibaren maaşlarının devlet hazinesine kalmasının kanun gereği olduğuna karar verdi. Alınan karar, Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bildirilerek gereğinin yapılması emredildi.²⁸

²⁵ BOA. MF. MKT. 118/135, 9 Temmuz 1890 (1307.Za.21), lef 1.

²⁶ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi, (BOA. MF. İBT.) 26/31, 20 Kasım 1890 (1308.R.7), lef 1-2.

²⁷ BOA. MF. MKT. 139/133, 10 Mayıs 1892 (1309.L.12), lef 1-2.

²⁸ BOA. MF. MKT. 171/70, 11 Haziran 1893 (1310.Za.26), lef 1-2.

Seher Hanım hakkında diğer bir şikâyet 1895 yılında gerçekleşti. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürü Mehmet Sami Bey, 2 Ocak 1895 tarihinde Maârif Nezâretinden, Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin muallime-i ûlâsı Seher Hanım ile muallime-i sâlisesi Mihriye Hanım'ın değiştirilmesini, yerlerine ehliyet sahibi ve liyakatli birer muallime tayin edilmesini talep etti. Ancak muallimelerin değişimi gerçekleşmedi. Mehmet Sami Bey, 14 Şubat 1895 tarihinde Maârif Nezâretine ikinci kez gönderdiği yazıda durumu tekrar izah ederek muallimelerin değişiminin hala gerçekleşmediğini, bu muallimelerin görevlerine devam etmesinin uygun olmadığını, hemen değiştirilmeleri gerektiğini belirtti. Yerlerine ise maârif tarafından gayretleri görülen iki muallimenin tayin edilmesini talep etti. Konuyu 3 Mart 1895 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi görüştü. Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin muallime-i ûlâlîğine, Ankara İkinci Kız Rüşdiye Mektebi muallime-i ûlâsı Emine Hanım'ın, muallime-i sâliseliğine Kız Sanayi Mektebi mezunlarından Hasibe Hanım'ın tayinini kararlaştırdı.²⁹ Böylece Seher Hanım'ın mektepteki vazifesi sona ermiş oldu.

Seher Hanım'dan sonra muallime-i ûlâ olarak göreve başlayan Emine Hanım'ın Bursa Kız Rüşdiye Mektebindeki görevi uzun sürmedi. 1896 yılında Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürünün şikâyetiyle görevinden alınarak İstanköy Kız Rüşdiyesi muallimeliğine tayin edildi. Emine Hanım, görevden alınmasının ardından 3 Şubat 1896 tarihinde Sadâret'e yazmış olduğu dilekçede; Bursa Kız Rüşdiyesindeki vazifesini kusursuz bir şekilde yürütürken, Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürü tarafından haksız yere şikâyet edilerek görevinden alındığını, İstanköy Kız Rüşdiyesine tayin edildiğini belirtti. Ancak kendisinin kimsesiz ve fakir bir durumda bulunduğunu, Bursa'da zahiresini ve kışlık diğer gerekli ihtiyaçlarını karşıladığını, bundan dolayı Bursa Kız Rüşdiyesinde görevine devam etmek istediğini ifade etti. Sadâret, ilgili evrakı 4 Şubat 1896 tarihinde Maârif Nezâretine ileterek gereğinin yapılmasını istedi.³⁰ Konuyu 8 Şubat 1896 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi görüştü. Emine Hanım'ın bir önceki görev yeri olan Ankara Kız Rüşdiyesinde iken hem bölgedeki Maârif İdaresi, hem de mektepteki diğer muallimler ile anlaşamadığı ve itaatsizlikte bulunduğu gerekçesiyle görevinden azledildiği, ancak fakir haline merhamet edilerek açıkta kalmaması için o dönem boş olan Bursa Kız Rüşdiyesine tayin edildiği anlaşıldı. Emine Hanım, daha sonraki görev yeri olan Bursa'da da muallime-i sâniye ile uyum sağlayamadığı, onunla uğraştığı, dikbaşlı bir şekilde hareket ettiği, kısacası mektebin düzenini bozduğu gerekçesiyle muallime-i sâniye ile beraber azledilerek, İstanköy Kız Rüşdiyesine tayin edilmiş, yerlerine gelen muallimler de iki buçuk ay önce görevlerine başlamışlardı. Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi, bu durum sebebiyle Emine Hanım'ın Bursa Kız Rüşdiyesindeki görevine dönmesinin mümkün olmayacağını belirtti. Ayrıca İstanköy Kız Rüşdiyesindeki görevine gitmediğinin de anlaşıldığını, yeni görev yerine gitmediği takdirde yerine başka bir muallimenin atanacağını,³¹ bu durumda açıkta kalacağını kendisine etraflıca anlatılması gerektiğine karar verdi.³²

Emine Hanım Bursa'da bulunduğu sırada Mehmet Hilmi Efendi'nin Veli Şemseddin mahallesindeki evinde aylık yarım lira kira ile 16 ay ikamet etmişti. Hilmi Efendi Hudâvendigâr Vilâyetine; Emine Hanım'ın bir gece kendisine haber vermeden kaçtığını, birikmiş kirasını ödmeden kaçan muallimenin bulunarak borcunun tahsil edilmesini talep etti. Hudâvendigâr Vilâyeti, konuyu 27 Ağustos 1896 tarihinde Maârif Nezâretine bildirerek gereğinin yapılmasını talep etti. 14 Eylül 1896 tarihinde meseleyi müzakere eden Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi, bu

²⁹ BOA. MF. MKT. 253/7, 31 Mart 1895 (1312.L.4), lef 1.

³⁰ BOA. MF. MKT. 305/25, 11 Şubat 1896 (1313.Ş.26), lef 1-2.

³¹ Emine Hanım İstanköy Kız Rüşdiye mektebindeki görevine gitmemiş, mektebin muallimeliği uzun müddet vekâletle idare edilemeyeceğinden yerine Ayşe Hanım tayin edilmiştir. Bkz. BOA. MF. MKT. 323/36, 4 Temmuz 1896 (1314. M.1).

³² BOA. MF. MKT. 305/25, 11 Şubat 1896 (1313.Ş.26), lef 2.

meselenin şahsi bir mesele olduğunu, bundan dolayı nezâretçe bu konuda hiçbir muamele yapılamayacağını ifade etti.³³

Emine Hanım'dan sonra Bursa Kız Rüşdiyesi muallime-i ûlâhına 1896 yılında, bir önceki görev yeri Selanik Kız Rüşdiyesi olan Nimet Hanım tayin edildi.³⁴ Nimet Hanım'ın da Bursa'daki görevi uzun süreli olmadı. 1897 yılında Dersâdet'e tayin edildi. Boşta kalan muallime-i ûlâlık kadrosuna ise Dârümuallimât' tan âli derece ile mezun olan Remziye Hanım 540 kuruş maaş ile atandı.³⁵ Remziye Hanım'ın mektepteki vazifesi 1899 yılına kadar devam etti. Görevden ayrılmasında Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürü tarafından hakkında yapılan şikâyetler etkili oldu.

1899 yılında mektebe muallime-i ûlâ olarak Fatma Zekiye Hanım tayin edildi.³⁶ İzmir Kız Rüşdiye Mektebi muallime-i ûlâsı olan Fatma Zekiye Hanım'a, aslında Sivas Kız Rüşdiyesine tayin edildiği bildirilmişti. Bunun üzerine kendisi Aydın Vilâyetine bir dilekçe gönderdi. Gönderdiği dilekçede; 6 yıldan beri İzmir Kız Rüşdiye Mektebinde görev yaptığını, güzel hizmetlerde bulunduğunu, daha sonra Sivas Kız Rüşdiyesine tayininin gerçekleştiğini ifade etti. Ancak yaşlı annesinden başka kimsesinin olmadığını, mesafenin uzak olması sebebiyle, annesi ile birlikte 8-10 gün karadan Sivas'a gidemeyeceğini, geçimini muallimelik maaşıyla sağladığını, bu yüzden İzmir'de görevine devam etmesine müsaade edilmesini istedi. Aydın Vilâyeti Valisi Mehmet Kâmil Paşa, 8 Haziran 1899 tarihinde bu durumu Maârif Nezâretine bildirerek, muallimeden talebelerin de hoşnut olduğunu bu yüzden görevine devam etmesini arzuladıklarını, ancak yerine başka bir muallimenin atanması sebebiyle Fatma Zekiye Hanım'ın İzmir'e dönmesinin mümkün olmayacağını, belirttiği durumunun dikkate alınarak, Sivas yerine Dersâdet'te bir muallimeliğe veya yakın mahallerden münasip bir yere tayin edilmesini talep etti. Gönderilen evrakı, Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi 28 Haziran 1899 tarihinde görüştü. Aynı dönemde Bursa Kız Rüşdiyesi muallime-i ûlâlığı görevinde bulunan Remziye Hanım'ın Maârif Müdürü Mehmet Sami Bey tarafından şikâyet edildiğini ve değiştirilmek istendiğini, bundan dolayı muallimenin oradan alınarak 540 kuruş maaş ile Sivas Kız Rüşdiyesine, Fatma Zekiye Hanım'ın da Sivas Kız Rüşdiyesine mahsus 600 kuruş maaş ile Bursa'ya nakledilmesine karar verdi. Bu kararı, 4 Temmuz 1899 tarihinde görüşen Maârif Meclisi de uygun buldu. Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi, Muhasebe Kalemi ve Sicil-i Ahval Şubesinde³⁷ gerekli muamelelerin yapılmasını, daha sonra kararın ilgili vilâyetlerin Maârif Müdürlüklerine bildirilmesini kararlaştırdı.³⁸ Böylece 1899 yılında Fatma Zekiye Hanım Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde muallime-i ûlâ olarak göreve başlamış oldu.

Fatma Zekiye Hanım'ın buradaki görevi seleflerinin aksine uzun sürdü. Görevi süresince ise birtakım sağlık sorunları ile uğraştı. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 24 Haziran 1902 tarihinde Maârif Nezâretine; Fatma Zekiye Hanım'ın yakalandığı hastalığının şiddetlendiğini, hava değişikliği yapmak üzere Bandırma kasabasına gitmesinin doktorlar tarafından kati surette gerekli görüldüğünü ifade etti. Ayrıca muallimenin 4 yıldan beri izin almadığının anlaşıldığını, Bandırma kasabasının da vilâyet dâhilinde bulunduğunu, bundan dolayı bu yıl tatil zamanında kendisine 1,5 ay izin verilmesini talep etti. Konu ilgili birimler tarafından görüşülüp uygun bulunarak muallimeye gerekli izin verildi.³⁹

³³ BOA. MF. İBT. 54/104, 14 Eylül 1896 (1314.R.6), lef 1-2.

³⁴ Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 23, Matbaa-i Vilâyet, 1896-1897/H.1314, s. 129.

³⁵ BOA. MF. MKT. 359/1, 21 Haziran 1897 (1315.M.20), lef 2.

³⁶ Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 26, Matbaa-i Vilâyet, 1899-1900/H.1317, s. 77.

³⁷ Sicil-i Ahval Şubesi maârifte çalışan personelin sayısının artmasıyla, memurlar arasındaki terfi, tayin ve kıdem gibi meselelerin düzenli bir şekilde yürütülmesi amacıyla 1894 yılında Mektûbî Kalemine bağlı olarak kurulmuştur. Bkz. Kodaman, *age*, s. 35.

³⁸ BOA. MF. MKT. 462/22, 25 Ağustos 1899 (1317.R.17), lef 1.

³⁹ BOA. MF. MKT. 648/34, 1 Ağustos 1902 (1320.R.25), lef 1.

Fatma Zekiye Hanım 1907 yılında da izin alma girişiminde bulundu. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürü Azmi Bey, 4 Haziran 1907 tarihinde Maârif Nezâretine gönderdiği yazıda; muallimenin görülen lüzum ve ihtiyaç üzerine imtihanlardan sonra 2 ay müddetle Dersâadet'e gitmesine izin verilmesini istediğini belirterek, konuyla ilgili gereğinin yapılmasını talep etti. Bu talep ilgili birimler tarafından görüşülerek, muallimenin mektebin açılışında görevi başında hazır bulunması, eğer hazır olmazsa görevinden kendi isteğiyle ayrıldığının kabul edileceği belirtilerek gerekli iznin verilmesi kararlaştırıldı.⁴⁰ Fatma Zekiye Hanım, Bursa Kız Rüşdiyesindeki görevini 10 yıldan fazla bir süre devam ettirdi.⁴¹ 14 Aralık 1910 tarihinde terfi ederek, 700 kuruş maaşla Üsküdar Kız Sanayi Mektebine müdür muavinesi olarak tayin edildi.⁴² Bursa Kız Rüşdiyesi muallime-i ülâhîğine ise 600 kuruş maaşla Serfiçe Kız Rüşdiyesi muallime-i ülâsı Fatma Fevziye Hanım atandı.⁴³

2.2. Muallime-i Sâniyeler (İkinci Öğretmenler)

Bursa Kız Rüşdiyesinde muallime-i ülâlar yanında muallime-i sâniyeler de görev yaptı. muallime-i sâniyeler mektepteki nakış öğreticiliğini de yürütmekteydi. 13 Eylül 1887 tarihinde mektebe muallime-i sâniye olarak Fatma Zehra Hanım tayin edildi. Görevi yaklaşık 5 yıl devam etti. Zehra Hanım, vazifesinde gösterdiği gayretsizliğinin yanında bir adamla gayr-ı meşru münasebetinin olduğu, bu durumun mektebe olan rağbeti azalttığı gerekçesiyle 1892 yılında görevinden alınmıştı.⁴⁴

Zehra Hanım'dan sonra mektebin ikinci muallimeliği kadrosu bir süre boş kaldı. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğünden, 14 Temmuz 1892 tarihinde Maârif Nezâretine gönderilen telgrafta, Bursa Kız Rüşdiyesi için bir an evvel muallime-i sâniye gönderilmesi talep edildi. Konuyu görüşen Maârif Meclisi, bu vazifeye Dârümuallimât mezunlarından Ahdiye Hanım'ı uygun buldu. Görev yerine gitmesi için kendisine gerekli harcırahın verilmesine karar verdi.⁴⁵ 1893 yılında Ahdiye Hanım'a 100 kuruş maaşla, muallime-i sâlîse Mihriye Hanımla birlikte mektebin nakış öğreticiliği vazifesi verildi. Bu durum 2 Ocak 1893 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bildirildi.⁴⁶ Ahdiye Hanım'ın Bursa'daki görevi 1895 yılına kadar devam etti. Vazifesinden ayrılmasına sebep olan olay ise mektebin muallime-i ülâsı ile yaşadığı geçimsizlik oldu. 1895 yılında mektebin muallime-i ülâsı Emine Hanım, Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bir dilekçe gönderdi. Gönderdiği dilekçede; muallime-i sâniye Ahdiye Hanım'ın muallime-i ülâlık arzusunda olduğunu, bundan dolayı aralarında bir vakitten beri anlaşmazlık bulunduğunu, ayrıca talebeleri kışkırtarak kendisini aşağılatıp alay ettirdiğinden bahsetti. Bu şikâyet üzerine konuyla alakalı gerekli araştırmanın yapılmasına karar verildi. Araştırma neticesinde mektebin muallimleri arasında yaşanan anlaşmazlığın mektebin intizamını bozduğu, talebelerin muallime-i ülâ Emine Hanım'ı asla tanımayıp her türlü davranışını küçümsedikleri, muallime-i sâniye Ahdiye Hanım'ın muallime-i ülâ olmak hırsıyla gerek bizzat Emine Hanım'ı talebelere karşı tahkir ettiği, gerekse talebeleri alay etmeye kışkırttığı anlaşıldı. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, bu meseleyi 29 Eylül 1895 tarihinde Maârif Nezâretine bildirerek, muallime-i ülâ Emine Hanım'ın talebelerin nezdindeki itibarının zedelenmesi dolayısıyla burada çalışmasının uygun olmayacağını, aynı şekilde muallime-i sâniye Ahdiye Hanım'ın, talebeleri muallime-i ülâyâ karşı kışkırtarak terbiyelerini bozmaya cesaret ettiğini, onun da göreve devam etmesinin uygun olmayacağını ifade etti. Mektebin bu durumu sebebiyle talebelerin olumsuz etkilenmemesi için her ikisinin de

⁴⁰ BOA. MF. MKT. 1006/28, 10 Temmuz 1907 (1325.Ca.29), lef 1-2.

⁴¹ Hudâvendigâr Vilâyeti Salmâmesi, Defa 34, Matbaa-i Vilâyet, 1907-1908/H.1325, s. 369.

⁴² BOA. MF. İBT. 293/53, 19 Aralık 1910 (1328.Z.16), lef 1.

⁴³ BOA. MF. İBT. 294/39, 26 Aralık 1910 (1328.Z.23), lef 2.

⁴⁴ BOA. MF. MKT. 139/133, 10 Mayıs 1892 (1309.L.12), lef 1-2.

⁴⁵ BOA. MF. MKT. 148/43, 23 Ağustos 1892 (1310.M.29), lef 1-2.

⁴⁶ BOA. MF. MKT. 159/77, 28 Ocak 1893 (1310.B.10), lef 1.

azledilip, yerlerine görevine bağlı birer muallime tayin edilmesini talep etti. Konu, Maârif Meclisi tarafından görüşülerek muallimelerin Bursa'da vazifelerine devam edemeyeceği kararlaştırıldı. Mektebin muallime-i ûlûlîği vazifesine Selanik Kız Rüşdiyesi muallimelerinden Nimet Hanım'ın, muallime-i sâniyeliği vazifesine Yatılı Kız Sanayi Mektebi mezunlarından Dârümuallimât birinci yıl talebelerinden Fatma Hanım'ın tayini uygun görüldü.⁴⁷ Muhasebe Kalemi ve Mekâtib-i Rüşdiye İdarelerince kaydı yapılarak, bu durum 25 Kasım 1895 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyetine bildirildi.⁴⁸

Fatma Hanım'ın Bursa'daki görevi 1899 yılına kadar devam etti. 1899 yılında Maârif Meclisi kararıyla, aylık 200 kuruş maaşla Mirgün (Emirgan) Kız Rüşdiye Mektebine nakış muallimesi olarak atandı. Yerine ise Koca Mustafa Paşa Kız Rüşdiyesi muavinelğinde bulunan, Dârümuallimât mezunlarından Pakize Hanım atandı. Yapılan tayinler 13 Nisan 1899 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne iletildi. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 7 Mayıs 1899 tarihinde Maârif Nezâretine gönderdiği yazıda, Fatma Hanım'ın Bursa Kız Rüşdiye Mektebindeki görevinden 27 Nisan 1899 tarihinde ayrıldığıın mektebin muallime-i ûlûlîğinden bildirildiğini söyledi.⁴⁹

Pakize Hanım'ın mektepteki görevi kısa sürdü. Nisan 1900 tarihinde Eyüp Sultan Kız Rüşdiye Mektebine tayin edildi. Bu arada 22 Nisan 1900 tarihinde Trabzon Kız Rüşdiyesi muallimesi Macide Hanım Maârif Nezâretine bir dilekçe gönderdi. Gönderdiği dilekçede; Trabzon Kız Rüşdiyesinde muallime-i ûlûlîk vazifesinde bulunduğunu, ancak oraya uyum sağlayamadığını, Bursa Kız Rüşdiyesi muallime-i sâniyeliğine atanmak istediğini bildirdi. Bu talep, ilgili makamlar tarafından müzakere edildi. Bursa Kız Rüşdiyesinin muallimeliğinin boşta olması, Macide Hanım'ın Dârümuallimât mezunu olması ve muallime-i ûlûlîkte bulunmuş olması gibi sebeplerle adı geçen memuriyete 400 kuruş maaşla atanması uygun bulundu. Karar, 8 Haziran 1900 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bildirildi. Macide Hanım'ın işe başlama, sefeinin işten ayrılma tarihlerinin bildirilmesi istendi.⁵⁰ Pakize Hanım 28 Mayıs 1900 tarihinde mektepteki görevinden ayrılmış, 29 Mayıs 1900 tarihinden itibaren yerine vekâleten Feride Hanım atanmıştı.⁵¹ Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürü Vekili ve Muhasebe Memuru Mehmet Şükrü Bey, 19 Haziran 1900 tarihinde Maârif Nezâretine; Feride Hanım'ın 16 Haziran 1900 tarihinde görevinden ayrıldığını, yerine tayin olunan Macide Hanım'ın 20 Haziran 1900 tarihinde göreve başladığını bildirerek gereğinin yapılmasını istedi. Neticede bu durum kayıt altına alındı.⁵²

Macide Hanım'ın Bursa Kız Rüşdiyesindeki görevi 1906 yılına kadar devam etti. 1906 yılında Macide Hanım Kale-i Sultaniye Kız Rüşdiye Mektebine tayin edildi.⁵³ Yerine ise Kız Sanayi Mektebi mezunlarından Sıdika Hanım tayin edildi.⁵⁴ Sıdika Hanım'ın mektepteki görevi uzun süreli olmadı. 1907 yılında görevinden azledildi. Muallime-i sâniyelik görevi ise mektebin muallime-i sâliseleri Zekiye Hanım'a 350 kuruş maaşla verildi. Muallime-i sâliseliğine ise başka münasibinin tayin edilmesi kararlaştırıldı.⁵⁵

2.3. Muallime-i Sâliseler (Üçüncü Öğretmenler)

Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde talebe sayısının artmasıyla muallime-i sâliseler tayin edilmeye başladı. Mektebe muallime-i sâlise ve nakış muallimesi olarak ilk defa 1892 yılında

⁴⁷ BOA. MF. MKT. 294/83, 25 Kasım 1895 (1313.C.7), lef 5; BOA. MF. MKT. 297/13, 9 Aralık 1895 (1313.C.21), lef 1-2.

⁴⁸ BOA. MF. MKT. 294/83, 25 Kasım 1895 (1313.C.7), lef 7.

⁴⁹ BOA. MF. MKT. 444/14, 13 Nisan 1899 (1316.Z.2), lef 1-3.

⁵⁰ BOA. MF. MKT. 506/53, 8 Haziran 1900 (1318.S.9), lef 1-2.

⁵¹ BOA. MF. MKT. 499/26, 25 Nisan 1900 (1317.Z.24), lef 4.

⁵² BOA. MF. MKT. 506/53, 8 Haziran 1900/ (1318.S.9), lef 3.

⁵³ BOA. MF. MKT. 175/127, 8 Mayıs 1906 (1324.Ra.14).

⁵⁴ BOA. MF. MKT. 951/7, 30 Ağustos 1906 (1324.B.10), lef 3.

⁵⁵ BOA. MF. MKT. 978/5, 14 Şubat 1907 (1325.M.1), lef 3.

Dârümuallimât mezunlarından Mihriye Hanım 200 kuruş maaş ile atandı.⁵⁶ Görevi 1895 yılına kadar devam etti. Mihriye Hanım, 1895 yılında mektebin muallime-i ülâsı Seher Hanımla birlikte, Maârif Müdürü Mehmet Sami Bey tarafından azledilmesi istenilerek şikâyet edilmişti.⁵⁷ Bu şikâyet neticesinde 18 Şubat 1895 tarihinde, Maârif Meclisi kararıyla görevinden alınarak Kirmastı Kız Rüşdiye Mektebi muallimeliğine atandı.⁵⁸ Mihriye Hanım'ın görevden alınmasını müteakiben, 4 Mayıs 1895 tarihinde Musika-ı Hümâyun Miralayı Mehmet Bey tarafından Maârif Nezâretine bir dilekçe gönderildi. Mehmet Bey, süt kerimesi olan Mihriye Hanım'ın iffet ehli, gayretli ve istikamet sahibi biri olarak herkesin hoşnutluğunu kazandığını, ancak bazı kötü niyetli kişiler yüzünden görev yerinden alınarak Kirmastı kazasına tayin edildiğini ifade etti. Mihriye Hanım'ın memuriyet yeri olan Bursa'ya gönderilmesini rica etti. Konuyu, Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi 30 Mayıs 1896 tarihinde ele aldı. Mihriye Hanım'ın At Pazarı Kız Rüşdiyesine tayin edildiğini ifade etti.⁵⁹

Mihriye Hanım'dan sonra 1895 yılında bu göreve Yatılı Kız Sanayi Mektebi mezunlarından Hasibe Hanım getirildi.⁶⁰ Hasibe Hanım hakkında, 1896 yılında mektebin muallime-i ülâsı tarafından şikâyette bulunuldu. Muallime-i ülâ Nimet Hanım, 4 Haziran 1896 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne gönderdiği dilekçede; Hasibe Hanım'ın birtakım uygunsuz hareketler içerisinde bulunarak mektebin intizamını bozduğunu, bu durumun talebelerin talim ve terbiyesinde etkili olduğunu, yapılan tembihata rağmen bunun devam ettiğini belirtti. Muallimenin başka bir yere nakledilmesini talep etti. Maârif Müdürü Mehmet Sami Bey, 7 Haziran 1896 tarihinde durumu Maârif Nezâretine bildirerek, muallimenin bir an evvel değiştirilmesini, yerine ise ehliyet sahibi bir muallimenin tayin edilmesini istedi. Konuyu, 17 Haziran 1896 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi görüştü. Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde muallimelerin sık sık değiştirilmesi Maârif Nezâretinin dikkatini çekmiş olacak ki Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi; Hasibe Hanım'ın göreve başlamasının üzerinden henüz 1 yıl gibi kısa bir süre geçtiğini, Maârif Müdürlerinin en önemli vazifelerinden birinin mektep muallimleri ve muallimeleri arasında iyi geçinme hususuna gayret göstermek olduğunu, tembellikleri görülen muallim ve muallimelere nasihatlerde bulunulması gerektiğini, küçük ve önemsiz sebeplerle muallimleri değiştirmenin sebepsiz yere harcırah masrafı oluşturduğunu, bunun da hazine için olumsuzluk meydana getirdiğini ifade etti. Ayrıca mekteplerde muallim ve muallimelerin azillerinden sonra yerlerine münasipleri bulunup, tayin olununcaya kadar derslerin işlenemediğini, talebelerin tahsilden mahrum kaldıklarını, Dârümuallimât mezunlarının taşra muallimeliklerine rağbet etmediklerini, bundan dolayı birçok mektebin kapalı kalması gibi durumların ortaya çıktığını söyledi. Tüm bu sebeplerle bu defalık muallimeye vazifesinde dikkatli olması gerektiğinin tembih edilmesini, bunun tesiri olmadığı takdirde kendisine azledileceği bildirilerek istihdamına çalışılması gerektiğini kararlaştırdı.⁶¹ Sonuç olarak Hasibe Hanım'ın görev yeri değiştirilmedi.

Ancak mektepteki olumsuz durum devam etmiş olacak ki 13 Haziran 1897 tarihinde, Hasibe Hanım Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bir dilekçe gönderdi. Gönderdiği dilekçede; bir hayli müddetten beri Bursa Kız Rüşdiyesinde muallime-i sâlise olarak görev yaptığını, güzel hizmette bulunduğunu, görevinde bir rehavet göstermediğini, talebe ve sairenin hoşnutluğunu kazandığını söyledi. Ancak şu sıralar Bursa'nın havası ve suyuyla uyuşmadığını bu durumun vazifesinde bir gevşekliğe yol açacağını belirterek, önceden açılan ve henüz muallimesi olmayan Kirmastı Kız Rüşdiyesine tayin edilmek istediğini ifade etti. Aynı dönemde Selanik'te muallime-

⁵⁶ BOA. MF. MKT. 152/97, 30 Ekim 1892 (1310.R.8), lef 1.

⁵⁷ BOA. MF. MKT. 253/7, 31 Mart 1895 (1312.L.4), lef 1.

⁵⁸ BOA. MF. MKT. 259/43, 25 Nisan 1895 (1312.L.29), lef 2.

⁵⁹ BOA. MF. İBT. 52/72, 30 Mayıs 1896 (1313.Z.17), lef 1.

⁶⁰ BOA. MF. MKT. 259/43, 25 Nisan 1895 (1312.L.29), lef 2.

⁶¹ BOA. MF. MKT. 324/8, 7 Temmuz 1896 (1314.M.26), lef 1-2.

i sâniye olarak görev yapan Necibe Havva Hanım da Maârif Nezâretine bir dilekçe gönderdi. Selanik'in havasıyla bir türlü uyuşamadığını bundan dolayı kendisini toplayamadığını, bunun sunulan rapordan da anlaşıldığını, anne ve babasının 70 yaşlarında olduğunu, gayet fakir bir halde bulunduğunu, bu haline merhameten 150 kuruşla bile olsa Dersâadet'e nakledilmeyi veya Bursa Kız Rüşdiyesi muallime-i sâlisesi ile becayış edilmek istediğini belirtti. 17 Aralık 1896 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi bu durumu görüştü. Necibe Havva Hanım'ın isteği doğrultusunda Dersâadet'te boş bir vazife bulunmadığı için bu arzusunun kabul edilemeyeceğini, ancak Bursa Kız Rüşdiye Mektebi muallime-i sâlisesi Hasibe Hanım'ın da becayış arzusunda olduğunu, kendisine harcırah almamak şartıyla Selanik'te muallime-i sâniyelik vazifesini kabul edip etmeyeceğinin sorulduğu ifade edildi.⁶² Neticede muallimelerin becayışları gerçekleşti.

Necibe Havva Hanım'ın buradaki görevi uzun sürmedi. Kendisi 1 Eylül 1899 tarihinde Maârif Nezâretine bir dilekçe gönderdi. Gönderdiği dilekçede; Bursa Kız Rüşdiyesi muallime-i sâliseliği görevini yürüttüğünü, aldığı maaşın düşük olduğunu, 80 yaşlarına yaklaşan anne ve babasının geçimini sağladığını, bu haline merhameten Bafra'da yeni açılan kız rüşdiyesi muallime-i sâniyelik görevine tayinini talep etti. Konuyu 11 Eylül 1899 tarihinde görüşen Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi, Yatılı Kız Sanayi Mektebi mezunlarından Necibe Havva Hanım'ın Bafra Kız Rüşdiyesi muallime-i sâniyelik için 300 kuruş, nakış muallimeliği için 200 kuruş olmak üzere toplamda 500 kuruş maaşla tayinini uygun buldu. Daha sonra meseleyi Maârif Meclisine havale etti. Meclis de yapılan tayini uygun buldu. Bu durum 2 Aralık 1899 tarihinde Muhasebe Kalemi tarafından kaydedildi. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 6 Şubat 1900 tarihinde Maârif Nezâretine; Necibe Havva Hanım'ın 4 Ocak 1899 tarihinde Bursa Kız Rüşdiyesindeki görevinden ayrıldığını, bunun muhasebe tarafından kayıt altına alınmasını belirtti.⁶³

Bursa Kız Rüşdiye Mektebine Necibe Havva Hanım'dan sonra 1900 yılında muallime-i sâlise ve dikiş muallimesi olarak Zekiye Hanım tayin edildi.⁶⁴ Görevi 1907 yılına kadar 7 yıl devam etti.⁶⁵ 1907 yılında mektebin muallime-i sâniyesi Sıdika Hanım'ın görevinde gösterdiği dikbaşlılık sebebiyle azledilmesi üzerine, mektebin muallime-i sâlisesi Zekiye Hanım 350 kuruş maaşla bu göreve terfi etti.⁶⁶ Zekiye Hanım'ın terfi etmesiyle mektebin muallime-i sâliseliği kadrosu bir süre boş kaldı. Bu arada Ayşe Mahmure Hanım 27 Şubat 1907 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bir dilekçe yazdı. 1899 yılında Dârümuallimât' tan âlî derece ile mezun olduğunu, 2 yıl kadar Samsun Kız Rüşdiyesinde muallime-i ulâlık vazifesinde bulunduğunu, daha sonra istifa ettiğini, Trabzon Kız Rüşdiyesinde 2 yıl kadar muallime-i ulâ muavineliğinde açıktan istihdam olunduğunu, sonrasında ise hasta olan babasının yanına döndüğünü ifade etti. Boş olduğunu duyduğu Bursa Kız Rüşdiyesinde muallime-i sâniyelik vazifesine tayinini talep etti. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, aynı gün Maârif Nezâretine durumu bildirerek gereğinin yapılmasını istedi. Konuyu, 6 Mart 1907 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi görüştü. Bursa Kız Rüşdiyesi muallime-i sâniyesi Sıdika Hanım'ın azliyle yerine mektebin muallime-i sâlisesi Zekiye Hanım'ın terfi ederek tayin kılındığını, mektepte boş olan muallime-i sâliselik ve nakış muallimeliğini 250 kuruş maaşla Ayşe Mahmure Hanım'ın kabul edip etmeyeceğinin sorulup cevabının bildirilmesine karar verdi. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 17 Nisan 1907 tarihinde Maârif Nezâretine gönderdiği yazıda; mektebin muallime-i sâliselik ve nakış muallimeliği vazifesine Ayşe Mahmure Hanım'ın 4 Nisan 1907 tarihinde asaleten tayin edildiğini bildirerek bu durumun nezâret muhasebesince kayıt altına alınmasını istedi. Konu, ilgili birimler tarafından müzakere edilerek muallimenin mektebe tayini

⁶² BOA. MF. İBT. 52/99, 23 Haziran 1896 (1314.M.12), lef 2-3.

⁶³ BOA. MF. MKT. 482/5, 26 Aralık 1899 (1317.Ş.22), lef 2-4.

⁶⁴ Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 27, Matbaa-i Vilâyet, 1900-1901/H.1318, s. 77.

⁶⁵ Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 34, Matbaa-i Vilâyet, 1907-1908/H.1325, s. 369.

⁶⁶ BOA. MF. MKT. 978/5, 14 Şubat 1907 (1325.M.1), lef 3.

kayıt altına alındı.⁶⁷ Ayşe Mahmure Hanım'ın görevi 1910 yılına kadar devam etti. 29 Mart 1910 tarihinde Bursa Kız Rüşdiyesi muallime-i sâliseliği ve nakış muallimeliğine 250 kuruş maaşla Şahide Hanım tayin edildi.⁶⁸

Bursa Kız Rüşdiyesinde muallimler sık sık gerek maârif müdürlerinin şikâyetiyle, gerekse aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle birbirlerini şikâyet ederek görevlerinden alınsalar da, gösterdikleri güzel hizmetlerden dolayı taltif de edildiler. Hudâvendigâr Vilâyeti, 7 Ağustos 1905 tarihinde Sadâret'e gönderdiği yazıda; Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin düzen ve idaresi, talebelerin talim ve tedrisi hususunda Maârif Müdürü Azmi Bey ile mektebin muallimelerinin gayretleri görüldüğünden bahsederek taltiflerini talep etti. Sadâret konuyu 24 Ağustos 1905 tarihinde, Maârif Nezâretine bildirerek gereğinin yapılmasını emretti. Neticede bu talep uygun görüldü.⁶⁹

2.4. Mektebin Yazı Muallimleri

Yazı hocaları talebelere sülüs ve rikâ hatlarını öğretmekle görevliydi. Mektepte ilk olarak muallime-i ûlâ Kaniye Hanım, 27 Mayıs 1887 tarihinden Ağustos 1888 tarihine kadar sülüs hocalığı görevini yürüttü.⁷⁰ Daha sonraki yıllarda yazı dersleri erkek hocalar tarafından verilmeye devam etti. 1888 yılında mektepte rikâ ve sülüs muallimi olarak Hacı İbrahim Efendi görevli idi.⁷¹ 1892 yılında bu göreve, kapatılan Bursa Rüşdiyesi sülüs muallimi müderris Mehmet Raşit Efendi 120 kuruş maaşla tayin edildi.⁷² Raşit Efendi'nin mektepteki görevi uzun sürmedi. 13 Eylül 1892 tarihinde görevinden ayrıldı. Mektebin yazı muallimliği kadrosu bir süre boş kaldı. Hudâvendigâr Vilâyeti, 16 Temmuz 1893 tarihinde Maârif Nezâretine, Ahmet Vehbi Efendi'nin sülüs hattı muallimliğine tayinine dair bir yazı gönderdi. Maârif Nezâreti, 3 Ekim 1893 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyetine; Bursa Kız Rüşdiyesinin sülüs ve rikâ muallimlikleri için 120 kuruş maaş tahsis edildiğini, vilâyet tarafından güzel ahlâklı olarak görülen Ahmet Vehbi Efendi'nin 60 kuruş maaşla sülüs muallimliğinin uygun görüldüğünü, muallimin işe başlama selefının işten ayrılma tarihlerinin bildirilmesi gerektiğini ifade etti. Ayrıca Ahmet Vehbi Efendi'nin rikâ hattını öğretmeye yeterliliği yok ise 60 kuruşa hüsn-i hat erbabından iffetli birinin seçilmesini ve durumun bildirilmesini istedi.⁷³ Hudâvendigâr Vilâyeti, 9 Mayıs 1894 tarihinde Maârif Nezâretine gönderdiği cevapta; Ahmet Vehbi Efendi'nin rikâ hattı talimindeki yeterliliğinden dolayı bu muallimliğe uygun görüldüğünü belirtti. Raşit Efendi'nin 13 Eylül 1892 tarihinde mektepteki görevinden ayrıldığını, 4 Mart 1894 tarihinden itibaren mektepte sülüs ve rikâ muallimi olarak Ahmet Vehbi Efendi'nin görevlendirildiğini belirtti. Hudâvendigâr Vilâyeti ayrıca Ahmet Vehbi Efendi'nin el yazısı örneklerinin ve tercüme-i hal varakasının Maârif Nezâretine gönderildiğini ifade ederek, memuriyetinin tasdik edilmesini talep etti. 27 Haziran 1894 tarihinde evrakı görüşen Maârif Meclisi, Ahmet Vehbi Efendi'nin el yazısı örneklerini uygun buldu. Muhasebe tarafından gerekli muamelenin yapılmasına ve bunun Hudâvendigâr Vilâyetine bildirilmesine karar verdi. Muhasebe Kalemi, 19 Temmuz 1894 tarihinde sülüs ve rikâ muallimi olarak Ahmet Vehbi Efendi'nin kaydını yaptı. Böylece memuriyeti tasdik edilmiş oldu.⁷⁴ Ahmet Vehbi Efendi, mektepteki hat muallimliği vazifesini 10 yıldan fazla bir süre devam ettirdi.⁷⁵

⁶⁷ BOA. MF. MKT. 987/1, 26 Mart 1907 (1325.S.11), lef 1-2-3-6-7.

⁶⁸ BOA. MF. MKT. 1062/24, 25 Haziran 1908 (1326.Ca.25), lef 9-10.

⁶⁹ BOA. MF. MKT. 878/29, 30 Ağustos 1905 (1323.C.28), lef 2.

⁷⁰ BOA. MF. MKT. 114/82, 11 Aralık 1889 (1307.R.17), lef 1.

⁷¹ Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 16, Matbaa-i Vilâyet, 1888-1889/H.1306, s. 72.

⁷² BOA. MF. MKT. 169/97, 29 Mayıs 1893 (1310.Za.13), lef 1.

⁷³ BOA. MF. MKT. 183/34, 3 Ekim 1893 (1311.Ra.22), lef 1.

⁷⁴ BOA. MF. MKT. 217/29, 2 Ağustos 1894 (1312.M.29), lef 2.

⁷⁵ Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 34, Matbaa-i Vilâyet, 1907-1908/H.1325, s. 369.

2.5. Bevvâbeler (Kapıcılar)

Bursa Kız Rüşdiyesinde her türlü düzenden, temizlikten ve öğrencilerin eşyalarının muhafazasından sorumlu bevvâbeler de görev yaptı.⁷⁶ Mektepteki bevvâbelerin görev süreleri öğretmenler gibi uzun süreli olmadı. Mektepte 1885 yılında Habibe Hanım bevvâbe olarak görevli idi.⁷⁷ Habibe Hanım 1888 yılında mektebin muallime-i ulâsı Kaniye Hanım ile yaşadığı sürtüşmeden dolayı görevinden azledildi.⁷⁸ 1890 yılında bu göreve Ayşe Hanım tayin edildi.⁷⁹ Görevi 1893 yılına kadar devam etti. Daha sonra kısa bir süre Fatma Hanım görev yaptı.⁸⁰ 1894 yılında bevvâbe olarak Tayyibe Hanım atandı.⁸¹ Görevi 22 Haziran 1895 tarihine kadar devam etti. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 23 Haziran 1895 tarihinde Maârif Nezâretine gönderdiği yazıda; Bursa Kız Rüşdiye Mektebi bevvâbesi Tayyibe Hanım'ın 22 Haziran 1895 tarihinde görevini terk ettiğinin, yerine ise Nazife Hanım'ın tayin edildiğinin mektebin muallime-i ulâlığından bildirildiğini belirtti. Nazife Hanım'ın memuriyetinin tasdik edilmesini istedi. Konu, Muhasebe Kalemi ve Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi tarafından görüşülerek uygun bulundu ve kaydı yapıldı.⁸² Nazife Hanım'ın görevi 1896 yılına kadar devam etti. 1896 yılında mektepte bevvâbe olarak Fatma Hanım görevlendirildi.⁸³ Vazifesini 1900 yılına kadar sürdürdü.⁸⁴ Fatma Hanım'dan sonra 1904 yılına kadar Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde bevvâbelik kadrosu boş kaldı. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 15 Şubat 1904 tarihinde Maârif Nezâretine gönderdiği yazıda; Bursa Kız Rüşdiyesinde bir hademe olup, ayrıca bir bevvâbın bulunmadığını, hademenin maaş almak için merkeze gidip gelmekte olduğunu, aynı zamanda mektebin dışarı ile olan bütün işleriyle de ilgilendiğini, bu durumun pek çirkin bir görüntü arz ettiğini ve zorluğa sebep olduğunu söyledi. Bundan dolayı mektep için güzel ahlâk sahibi bir bevvâbın 100 kuruş maaş karşılığında istihdam edilmesine müsaade buyrulmasını talep etti. Konu, Maârif Nezâretinin ilgili birimleri tarafından görüşülerek, mahalline ait hisse-i iane fazlasından karşılanmak üzere aylık 80 kuruş maaşla bir bevvâb tayini uygun bulundu. Bu karar Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bildirilerek, tayin edilecek bevvâbın ismi ve işe başlama tarihinin bildirilmesi istendi. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 8 Haziran 1904 tarihinde Maârif Nezâretine; Saib Ağa'nın 80 kuruş maaşla 28 Mayıs 1904 tarihinde işe başladığını belirterek bunun tasdik edilmesini istedi. Neticede konu kayıt altına alındı.⁸⁵ Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde 1905 ve 1907 yıllarında bevvâbın maaşına zam yapılması gündeme geldi ancak bu gerçekleşemedi.⁸⁶

3. Mektebin Ders Programı

1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnamesinde kız rüşdiye mekteplerinde okutulacak dersler: Mebâdi-i Ulûm-i Diniyye (Din Dersi), Muhtasar Tarih ve Coğrafya, Lisân-ı Osmanî Kavâidi (Osmanlıca Dil Bilgisi), Hesâb ve Defter Tutmak Usulü, Mebâdi-i Kavâid-i Arabiyye ve Farisiyye (Arapça ve Farsça'nın Başlangıcı), Nakışa Medâr Olacak Derecede Resim (Nakışa Yardımcı Olacak Kadar Resim), İmlâ ve İnşâ, Ameliyât-ı Hıyyâtiye (Dikiş İşleri), Müntehabât-ı Edebiyye (Edebiyattan Seçmeler), Tedbir-i Menzil (Ev İdaresi), Musiki (mecburi değil) olarak sıralanmıştı. Bu derslerden din ve fen derslerine dair olanlar her cemaatin kendi lisanı ile verilecekti. Gayrimüslim kız rüşdiyelerinde Mebâdi-i Kavâid-i Arabiyye ve Farisiyye yerine

⁷⁶ *Düstûr*, s. 255-256.

⁷⁷ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 13, Matbaa-i Vilâyet, 1885-1886/H.1303, s. 242.

⁷⁸ *BOA. MF. MKT.* 99/62, 30 Haziran 1888 (1305.L.20), lef 1.

⁷⁹ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 17, Matbaa-i Vilâyet, 1890-1891/H.1306, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir, s. 74.

⁸⁰ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 20, Matbaa-i Vilâyet, 1893-1894/H.1311, s. 114.

⁸¹ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 21, Matbaa-i Vilâyet, 1894-1895/H.1312, s. 130.

⁸² *BOA. MF. İBT.* 46/18, 13 Temmuz 1895 (1313.M.20), lef 1-2.

⁸³ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 23, Matbaa-i Vilâyet, 1896-1897/H.1314, s. 80.

⁸⁴ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 26, Matbaa-i Vilâyet, 1899-1900/H.1317, s. 77.

⁸⁵ *BOA. MF. MKT.* 780/63, 17 Mayıs 1904 (1322.Ra.2), lef 1-2-3.

⁸⁶ *BOA. MF. MKT.* 891/54, 27 Ekim 1905 (1323.Ş.27); *BOA. MF. MKT.* 1012/22, 17 Ağustos 1907 (1325.B.8).

kendi lisanları okutulacaktı⁸⁷ Daha sonra kız rüşdiyelerinin ders programında değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler Maârif-i Umûmiye Nizamnamesinden farklılıklar göstermekteydi. 1877/1878 (H. 1294) yılına ait Devlet Salnamesine göre kız rüşdiyelerinde okutulacak dersler:

Birinci sene Ulûm-ı Diniyye, Ahlâk, Ma'lumât-ı Nâfia, Lisan-ı Osmanî, Hesab, Sülûs, Rikâ idi.

İkinci sene Ulûm-ı Diniyye, Arabî, Farisî, Hesab, Tarih, Sülûs, Rikâ, Hıyyâtıyat (Dikiş) idi.

Üçüncü sene Arabî, Farisî, Lisan-ı Osmanî ve İmlâ, Hesab, Coğrafya, Ulûm-ı Diniyye, Kırâat-i Türkiye, Tarih, Sülûs, Rikâ, Nakış idi.

Dördüncü sene ise Ulûm-ı Diniyye, Kırâat-i Türkiye, Lisân-ı Osmanî ve İmlâ, Arabî, Farisî, Hesab, Coğrafya, Medhal Kavâid, Tarih, Sülûs, Rikâ, Nakış olarak belirtilmekteydi.⁸⁸ Kız rüşdiyelerinin ders programlarında daha sonraki yıllarda da değişiklikler oldu.⁸⁹

1888-1893 yılları arasındaki Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmelerine göre Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde okutulan dersler: Haftada ikişer defa olmak üzere Ulûm-ı Diniyye, Arabî, Farisî, Hikâye-i Müntahâbe, Risâle-i Ahlâk, Vezâif-i İnâs, Kısas-ı Enbiya, Tarih-i Osmanî, Coğrafya, Hesab, Kavâid-i Osmanîyye, İmlâ, Hatt-ı Rikâ ve Sülûs, Nakış ve El İşleri idi.⁹⁰ 1877/1878 yılındaki program ile karşılaştırıldığında Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde farklı olarak Hikâye-i Müntahabe, Kısas-ı Enbiya ve Vezâif-i İnâs dersleri okutulmaktaydı. 1877/1878 yılındaki programda yer alan Ma'lumât-ı Nâfia dersi ise bulunmamaktaydı. 1901 yılında Bursa Kız Rüşdiyesinde öğrencilere piyano öğretilmesi konusunda talepte bulunuldu ancak bu talep gerçekleştirilemedi.⁹¹

4. Mektebin Öğrenci Mevcudu

Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde yıllara göre talebe mevcudu aşağıdaki şekildedir.⁹²

⁸⁷ *Düstûr*, s. 189-190.

⁸⁸ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1877-1878/H. 1294, s. 393.

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Altınova Şahin, *age*, s. 236-245.

⁹⁰ *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 16, Matbaa-i Vilâyet, 1888-1889/H.1306, s. 2; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 18, Matbaa-i Vilâyet, 1891-1892/H. 1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir, s. 270; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 19, Matbaa-i Vilâyet, 1892-1893/ H.1310, s. 134.

⁹¹ *BOA. MF. MKT.* 548/33, 26 Mart 1901 (1318.Z.5).

⁹² *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1882-1883/H. 1299, s. 270; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1885-1886/H.1302, s. 409; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1886/1887 H. 1303, s. 332; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1887/1888 H. 1304, s. 318; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 16, Matbaa-i Vilâyet, 1888-1889/H.1306, s. 67; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 18, Matbaa-i Vilâyet, 1891-1892/H. 1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir, s. 269; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 20, Matbaa-i Vilâyet, 1893-1894/H.1311, s. 306; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 21, Matbaa-i Vilâyet, 1894-1895/H.1312 s. 359; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 22, Matbaa-i Vilâyet, 1895-1896/H.1313, s. 129; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 23, Matbaa-i Vilâyet, 1896-1897/H.1314, s.414; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 24, Matbaa-i Vilâyet, 1897-1898/H.1315, s. 303; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 25, Matbaa-i Vilâyet, 1898-1899/H.1316, s. 434; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Matbaa-i Âmire, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye, 1316, s. 1037; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 26, Matbaa-i Vilâyet, 1899-1900/H.1317, s. 330; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Matbaa-i Âmire, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye, 1317, s. 1151; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 27, Matbaa-i Vilâyet, 1900-1901/H.1318, s. 327; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 28, Matbaa-i Vilâyet, 1901-1902/H.1319, s. 339; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 29, Matbaa-i Vilâyet, 1902-1903/H.1320, s. 353; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 30, Matbaa-i Vilâyet, 1903-1904/H.1321, s. 355; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 31, Matbaa-i Vilâyet, 1904-1905/H.1322 s. 331; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 32, Matbaa-i Vilâyet, 1905-1906/H.1323, s. 343; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 33, Matbaa-i Vilâyet, 1906-1907/H.1324, s. 590; *Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 34, Matbaa-i Vilâyet, 1907-1908/H.1325, s. 331.

Yıllar	Öğrenci mevcudu
1882-1885	30
1886-1887	35
1887-1888	37
1888-1889	41
1889-1893	57
1893-1894	41
1894-1895	64
1895-1896	108
1896-1897	96
1897-1898	111
1898-1899	121
1899-1900	109
1900-1901	150
1901-1902	185
1902-1903	196
1903-1904	126
1904-1905	114
1905-1906	111
1906-1907	110
1907-1908	137

Tablo 1: 1882-1908 Yılları Arasında Bursa Kız Rüşdiyesinde Talebe Sayısı

Devlet, maârif ve vilâyet salnâmelerindeki kayıtlardan görüldüğü kadarıyla Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin talebe sayısında zaman zaman artış ve azalışlar meydana gelmesine rağmen, sayının 30'un altına düşmediği görülmektedir.

1910 yılında mektepte eğitim gören 7 talebe Dersaâdet'te açılması planlanan yatılı Dârümuallimât'a kayıt için başvuruda bulundu.⁹³ Bu talebelerden 6 tanesi Dersaâdet'e gönderildi. İçlerinden Kıymet Hanım'ın ise Bursa'da bulunan Murad-ı Sâni Mektebi muallimeliğine tayin edilmesi sebebiyle gitmekten vazgeçtiği bildirildi.⁹⁴ İbtidai kısmı ile birlikte 6 sınıf bulunan Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde, 1911 yılında 6. sınıfı tamamlayarak şahadetname alan 5 talebe bulunmaktaydı. Bunlar İfâkat, Zehra, Muhsine, Ferhunde, Mensure Hanımlardı.⁹⁵

5. Mektep İçin Gerekli Olan Araç-Gereçlerin Temin Edilmesi

Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde ihtiyaç duyulan araç gereçler Maârif Nezâreti tarafından karşılanmaya çalışıldı. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürü Mehmet Sami Bey, 27 Nisan 1898 tarihinde Maârif Nezâretine; mektepteki sıraların talebeler için yetersiz kaldığını, ikişer talebelik olacak şekilde 12 adet yeni sıra yapılması gerektiğini, bunun için 480 kuruşa ihtiyaç duyulduğunu belirtti. Bu miktarın karşılanmasını istedi. Konuya dair evrak, Muhasebe Kalemî tarafından 16 Mayıs 1898 tarihinde görüşüldü. İhtiyaçlar için gereken 480 kuruş meblağın 1316 (Mart 1898-Mart 1899) yılı bütçesinin taşra kısmı için ayrılan meblağdan karşılanması kararlaştırıldı. Maârif Nezâreti, 24 Haziran 1898 tarihinde bu kararı Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne ileterek gereğinin yapılmasını emretti.⁹⁶ Neticede mektebin ihtiyaç duyduğu sıralar temin edildi.

Mektepte talebe sayısının artmasına paralel olarak yeni sıraların temini meselesi daha sonraki yıllarda tekrar gündeme geldi. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 28 Ekim 1900 tarihinde Maârif Nezâretine gönderdiği yazıda; Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde talebe sayısının 150'ye yaklaştığını, ikişer kişilik olmak üzere ancak 50 adet sıra bulunduğunu, talebelerin bir kısmının yerde oturtulmakta olduğunu ifade etti. Bu durumun hıfzıssıhha kaidelerine uygun olmadığını, mektep için 30 adet sıranın daha yapılması gerektiğini bildirdi. Kısa bir süre sonra 5 Kasım 1900

⁹³ BOA. MF. İBT. 279/5, 6 Temmuz 1910 (27.C. 1328), lef 1.

⁹⁴ BOA. MF. MKT. 313/35 8 Nisan 1911 (1329. R.8), lef 4.

⁹⁵ BOA. MF. İBT.332/16 13 Temmuz 1911(1329.B.16),lef 1.

⁹⁶ BOA. MF. MKT. 401/40, 24 Haziran 1898 (1316.S.4), lef 1-2.

tarhinde, taleple ilgili evrak Muhasebe Kaleminde görüldü. Muhasebe Kalemi, bir mektep için sıraların zaruri olduğunu, bu sebeple 30 adet sıra için münakasa (açık eksiltme) icra edilmesini, bunun neticesinde takdir edilecek meblağın bildirilmesini belirtti. 19 Kasım 1900 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyetine konuyla ilgili aynı doğrultuda bilgi verildi. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 6 Haziran 1901 tarihinde Maârif Nezâretine gönderdiği yazıda; talep edilen sıralar için münakasa icra edildiğini, her bir sıranın 48 kuruşa mal olacağını belirterek gereğinin yapılmasını ifade etti. Gönderilen evrak, Maârif Meclisi ve Muhasebe Kalemi gibi birimler tarafından görüldü. İlgili meblağın 1319 (Mart 1901-Mart 1902) yılı bütçesinin taşra kısmı için ayrılan paradan karşılanması kararlaştırıldı. Maârif Nezâreti, bu kararı Hudâvendigâr Vilâyetine ilterek gereğinin yapılmasını emretti.⁹⁷ Mektep için gerekli olan 30 adet sıra temin edildi.

Maârif Nezâreti, Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin sıra ihtiyacını karşılamakla kalmadı. Nitekim 1904 yılında mektepte soba, boru, dirsek, soba tahtası, kürek, maşa, odunluk, kilim, sandalye, paspas vb. eksiklikler gündeme geldi. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 29 Aralık 1904 tarihinde Maârif Nezâretine; Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin mefruşat, soba ve sair eşyalarının mektebin açılışından beri değiştirilmediğini, bu eşyaların kullanılmayacak duruma geldiğini, tamirlerinin mümkün olmadığını, müteferrika tahsisatının yetersizliği sebebiyle yenilenmelerinin de yapılamayacağını belirtti. Bu eksikliklerin 3575 kuruşla giderilebileceğini, bu meblağın icap eden eşyaların satılarak karşılanmasını talep etti. Muhasebe Kalemi, konuyu 14 Ocak 1905 tarihinde görüştü. İhtiyaçlar için talep olunan 3575 kuruşun 1323 (Mart 1905- Mart 1906) yılı bütçesinin taşra kısmı için ayrılan meblağdan karşılanmasını, kullanılmayan eski eşyaların da müzayede (açık arttırma) ile satılarak gelirinin kaydedilmesini kararlaştırdı. Bu durumun karar altına alınması için konuyu Maârif Meclisine havale etti. Maârif Meclisi de konuyu 6 Mart 1905 tarihinde görüştü ve olumlu görüşte bulundu. Sonuç olarak Maârif Nezâreti, 7 Nisan 1905 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğünü bilgilendirdi.⁹⁸ Mektebin eksiklikleri giderildi.

6. Mektebin Kira Bedelinin Karşlanması ve Tamirâtı Konusunda Yaşanan Mali Sıkıntılar

II. Abdülhamid döneminde maârifin en önemli meselelerinden biri devlet okullarının tedariki idi. Bu dönemde taşradaki rüşdiye mekteplerinin finansmanı münderise vakıfların gelirleri, yerel bağışlar veya Tanzimat öncesi döneme ait avarız vergisi gibi sınırlı ve düzensiz kaynaklardan sağlanan yerel bir nitelik göstermekteydi.⁹⁹ Taşradaki okulların finansmanı konusundaki bu belirsizlik, sıklıkla mali kaynaklı sorunların çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde de bu türden sorunların yaşandığı görülmektedir.

Kiralanan hanelerde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden mektepte, zaman zaman kira bedelinin karşılanması konusunda sıkıntılar yaşandı. Mektep 1888 yılında kabristan içinde yer almaktaydı. Bu durum uygun görülmedi. Münasip bir hane kiralanarak mektebin buraya taşınmasına karar verildi. Maârif Meclisinin 18 Kasım 1888 tarihli kararıyla, Askeri Rüşdiye karşısında bir hane 5,5 mecdiyeye kiralandı. Kira bedelinin *evkâf-ı münderise'den* karşılanması kararlaştırıldı. Ancak bu bedel tedarik edilemedi. Hudâvendigâr Vilâyeti, 23 Ocak 1889 tarihinde Maârif Nezâretine; mektebin kira bedelinin *evkâf-ı münderise'den* karşılanması zaruri olmasına rağmen bunun tedarik edilemediğini, şimdilik Mekteb-i İdadi-i Mülki muallimlerinin maaşlarından tasarruf edilen paradan ödenmesini veya başka bir çare bulunmasını talep etti. Maârif Meclisi, konuya dair evrakı 6 Mart 1889 tarihinde müzakere etti. Meclis, rüşdiye mekteplerinin tedarikinin kanunen ahaliye ait olduğunu, her tarafta bu kanuna riayet edilmekte

⁹⁷ BOA. MF. MKT. 536/15, 19 Kasım 1900 (1318.B.26), lef 1-2-4-5.

⁹⁸ BOA. MF. MKT. 845/7, 7 Nisan 1905 (1323.S.1), lef 1-2-3.

⁹⁹ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.179-180.

iken, Bursa gibi büyük bir şehirde Kız Rüşdiye Mektebinin 5,5 mecdiyeden ibaret olan kirası için bir karşılık bulunamamış olmasını, konu ile ilgili mahalli Maârif İdaresinin bir gayretsizliğinin sonucu olduğunu belirtti. İdadi mektebi tahsisatından rüşdiye mektebi kirasına para ayırmanın usul gereği mümkün olmadığını, mahallince uygun bir karşılığın bulunmasını veya duyulduğuna göre Bursa'da bazı kapalı mektepler olduğunu, söz konusu mektebin bu kapalı yerlerden birine nakledilmesine karar verdi. Maârif Nezâreti, aldığı kararı, 8 Nisan 1889 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyetine bildirerek gereğinin yapılmasını söyledi.¹⁰⁰ Mektepte yaşanan maddi kaynaklı bu sorun çözülememiş olacak ki 20 Nisan 1889 tarihinde, Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, Maârif Nezâretine; Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin kira bedeli ile tamiri için gereken mablağın maârif sandığından karşılanmasını talep etti. Maârif Nezâreti, 19 Haziran 1889 tarihinde verdiği cevapta; bu masrafların usulen ahaliye ait olduğunu, maârif sandığından karşılanmasının uygun olmayacağını belirtti.¹⁰¹ 1894 yılına gelindiğinde ise Bursa'da daha önceden erkeklere mahsus olarak açılan ancak sonra kapatılan rüşdiye mektebi binası kız rüşdiye mektebine çevrilerek açıldı.¹⁰²

Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde parasal sıkıntılar daha sonraki dönemde de yaşanmaya devam etti. 1901 yılında mektebin bazı kısımları harap bir hale geldi. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, 12 Ağustos 1901 tarihinde Maârif Nezâretine gönderdiği yazıda; mektep binasının 10 yıldan beri tamirat geçirmediğini, bu sebeple bazı kısımlarının harap olmaya başladığını, yağmur yağdığında üzerinin aktığını, lodos sebebiyle çerçevelerinden birçoğunun kırıldığını ifade etti. Eğer şimdi tamir edilmezse ileride daha harap bir hal alacağını belirtti. Yapılan keşif sonucunda mektebin tamirinin 3650 kuruşa mal olacağı hesaplandı. Ancak münakasada talep bulunamadı. Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü durumu bildirerek, binanın tamirinin emaneten icra edilmesini ve adı geçen meblağın karşılanmasını istedi. Maârif Müdürlüğü keşifnameyi de gönderdi. Konuyu, Maârif Nezâreti Muhasebe Kalemi 26 Ağustos 1901 tarihinde görüştü. Bu meblağı nezâret bütçesinden karşılanmanın mümkün olmadığını, mektebin tamiri için mahallince karşılık bulunamadığı takdirde tamiratın gelecek seneye bırakılmasına karar verdi. Maârif Nezâreti, 22 Eylül 1901 tarihinde durumu Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğüne bildirdi.¹⁰³ Neticede binanın tamiri gerçekleştirilmedi.

1905 yılında mektebin oldukça kötü durumda olan helalarının tekrardan inşası gündeme geldi. Mektebin helaları son derece harap bir hale geldiğinden kullanılmayacak durumda bulunmaktaydı. İçerisine girmek tehlikeli bir durum arz ettiğinden, mektebi tatil etmemek için borçlanılarak bir tamirattan geçirilmişti. 26 Haziran 1905 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyeti Maârif Müdürlüğü, bu durumu Maârif Nezâretine bildirerek helaların temellerinin çürümüş olduğunu, borç alınarak yapılan küçük tamirlerin sürekli mümkün olamayacağını belirterek, tekrardan inşa edilmesi gerektiğini ifade etti. Bunun için bir keşif defteri tanzim edildiğini, 4936 kuruş 10 paraya ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek gerekli olan ödeneği talep etti. Gönderilen keşifname ve ilgili evrak, Maârif Meclisi ve Muhasebe Kalemi gibi birimler tarafından görüşüldü. İlgili meblağın 1323 (Mart 1907-Mart 1908) yılı bütçesinin taşra kısmı için ayrılan meblağdan karşılanması kararlaştırıldı.¹⁰⁴ Mektep binasının tamiri meselesi daha sonraki yıllarda da gündeme geldi. 13 Ocak 1910 tarihinde Hudâvendigâr Vilâyeti Valisi Azmi Bey, Maârif Nezâretinden Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin tamirine hızlı bir şekilde müsaade buyrulmasını talep etti.¹⁰⁵

¹⁰⁰ BOA. MF. MKT. 108/11, 8 Nisan 1899 (1316.Ş.7), lef 1-2.

¹⁰¹ BOA. MF. İBT. 23/63 19, Haziran 1889 (1306.Ş.20), lef 1.

¹⁰² BOA. MF. MKT. 200/33, 12 Nisan 1894 (1311.Ş.6), lef 1.

¹⁰³ BOA. MF. MKT. 581/16, 22 Eylül 1901 (1319.C.8), lef 3-4.

¹⁰⁴ BOA. MF. MKT. 882/58, 16 Eylül 1905 (1323.B.16), lef 4.

¹⁰⁵ BOA. MF. İBT. 257/33, 13 Ocak 1910 (1328.M.1).

Sonuç

19. yüzyıl eğitimin modernleşmesi anlamında önemli gelişmeler olduğu bir dönem oldu. Bu süreçte kız çocukları için ilk defa sıbyan mektebi üzerinde orta öğretim düzeyinde eğitim veren rüşdiye mektepleri açılmaya başlandı. İlk olarak İstanbul merkezli açılan bu mektepler 1869 yılında Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesinin yayımlanmasıyla birlikte taşra sathında yayılmaya başladı. Bunda nizamnâmenin 27. maddesi etkili oldu. Nitekim ilgili maddede nüfusu 500 haneyi geçen yerlerde kız rüşdiyelerinin açılacağı, bu mekteplerin önce İstanbul'da daha sonra taşradaki vilâyet merkezlerinde kurulacağı belirtilmekteydi. Bursa Kız Rüşdiye Mektebinin açılmasına dair ilk girişim 1870 yılında gerçekleşti. Ancak mektebin faaliyete geçirilmesi bu girişimden yaklaşık 12 yıl sonra 1882 yılında gerçekleşti. Bu gecikmede bölgedeki yerel idareciler ile maârif idaresinin gayretsizliğinin etkili olduğu söylenebilir. Açılmasını müteakiben mektebe her türlü idareden sorumlu muallime-i ûlâlar tayin edilmeye başlandı. Zamanla öğrenci sayısının artmasıyla mektepte 1887 yılından itibaren muallime-i sâniyeler, 1892 yılından itibaren ise muallime-i sâliseler istihdam edildi. Muallime-i sâniyeler ve muallime-i sâliseler mektepteki nakış öğreticiliği görevini de yürüttüler. Mektepte sülüs ve rikâ dersleri başlarda muallime-i ûlâ tarafından verildi. 1888 yılından itibaren yazı dersleri için ayrıca hocalar görevlendirildi. Yazı dersleri erkek hocalar tarafından vermeye devam edildi. Mektepte bevvâbeler de görev yaptı. Bevvâbelik görevi uzun süre kadınlar tarafından yürütüldükten sonra 1904 yılında bu iş için erkekler görevlendirildi. Mektepte görev yapan muallimeler ve bevvâbeler genellikle kendi aralarındaki çekişmeler sebebiyle birbirlerini şikâyet ederek ya da maârif müdürlerinin şikâyetleriyle sık sık değiştirildi. Ancak buna rağmen mektepte uzun süre boşta kalan bir memuriyetin olmadığı, öğretmen temininde sorun yaşanmadığı ve eğitim öğretim faaliyetlerine ara verilmeksizin devam edildiği görülmektedir. Mektepteki personelin görev süreleri genelde kısa olurken, muallime-i ûlâ Fatma Zekiye Hanım, hat muallimi Ahmet Vehbi Efendi gibi uzun süre görev yapan görevliler de oldu. Mektebin muallimeleri gayretsizlikleri gerekçe gösterilerek şikâyet edilmelerinin yanı sıra gösterdikleri güzel hizmetler sebebiyle taltif de edildiler. Mektebin ihtiyaç duyduğu sıra, soba, boru, kilim, sandalye, paspas gibi ders araç gereçleri genellikle Maârif Nezâreti tarafından temin edilmeye çalışıldı. Bursa Kız Rüşdiye Mektebinde yıllara göre artış ve azalışlar olmasına rağmen talebe mevcudununun 30'un altına düşmediği görülmektedir. Kiralanan hanelerde eğitim-öğretime devam eden mektebin kirasının karşılanması ve tamir ettirilmesi hususunda mali kaynaklı zorluklar yaşandı. Bunda II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu sıkıntılı durum ve taşra mekteplerinin finansmanı konusundaki belirsizliğin etkili olduğu söylenebilir.

Kaynaklar**Arşiv Vesikaları****T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*****Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî Belgeleri (MF. MKT.)***

46/14;13/161; 99/62; 114/82; 118/23; 118/135; 139/133; 171/70; 253/7; 305/25; 323/36; 359/1; 462/22; 648/34; 1006/28; 148/43; 159/77; 294/83; 297/13; 444/14; 499/8; 506/53; 499/26; 175/127; 951/7; 978/5; 152/97; 253/7; 259/43; 324/8; 482/5; 978/5, 987/1;1062/24; 878/29; 114/82; 169/97; 183/34; 217/29; 99/62; 780/63, 891/54; 1012/22; 548/33; 313/35; 332/16; 401/40; 536/15; 845/7; 108/11; 200/33, 581/16; 882/58;

Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemî (MF. İBT)

26/31; 54/104; 293/53, 294/39; 52/72; 52/99; 46/18, 279/5; 23/63; 257/33.

Salnâmeler**Devlet Salnâmeleri**

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1877-1878/H. 1294.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1882-1883/H. 1299.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1885-1886/H. 1302.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1886/1887 H. 1303.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1887/1888 H. 1304.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmeleri

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 12, Matbaa-i Vilâyet, 1883-1884/H.1301.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 13, Matbaa-i Vilâyet, 1885-1886/H.1303.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 14, Matbaa-i Vilâyet, 1886-1887/H.1304.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 15, Matbaa-i Vilâyet, 1887-1888/H.1305.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 16, Matbaa-i Vilâyet, 1888-1889/H.1306.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 17, Matbaa-i Vilâyet, 1890-1891/H.1306, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 18, Matbaa-i Vilâyet, 1891-1892/H.1307, Sene-i Maliyesi Mart'ından Muteberdir.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 20, Matbaa-i Vilâyet, 1893-1894/H.1311.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 21, Matbaa-i Vilâyet, 1894-1895/H.1312.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 22, Matbaa-i Vilâyet, 1895-1896/H.1313.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 23, Matbaa-i Vilâyet, 1896-1897/H.1314.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 24, Matbaa-i Vilâyet, 1897-1898/H.1315.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 25, Matbaa-i Vilâyet, 1898-1899/H.1316.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 26, Matbaa-i Vilâyet, 1899-1900/H.1317.

Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 27, Matbaa-i Vilâyet, 1900-1901/H.1318.

- Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi*, Defa 28, Matbaa-i Vilâyet, 1901-1902/H.1319.
Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 29, Matbaa-i Vilâyet, 1902-1903/H.1320.
Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 30, Matbaa-i Vilâyet, 1903-1904/H.1321.
Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 31, Matbaa-i Vilâyet, 1904-1905/H.1322.
Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 32, Matbaa-i Vilâyet, 1905-1906/H.1323.
Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 33, Matbaa-i Vilâyet, 1906-1907/H.1324.
Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi, Defa 34, Matbaa-i Vilâyet, 1907-1908/H.1325.

Maârif Salnâmeleri

- Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, Matbaa-i Âmire, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye, 1898/H. 1316.
Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Matbaa-i Âmire, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye, 1899/H. 1317.

Nizamnâmeler

- “4 Temmuz 1869/24 Cemâziyelevvel 1286 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi”, *Düstûr*, I. Tertip, C.2, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1289, ss. 184-219.

Tetkik Eserler

- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2012.
ALTINOVA, Ayşegül, *Osmanlı Devleti 'nde Rüşdiye Mektepleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.
EĞRİ, Saadetin, “II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Sisteminde Modernleşme Çabaları: Kızların Eğitimi ve Bursa İnas Rüşdiye Mektebi”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, S. 26, 2014, ss. 127-148.
ERGİN, Osman, *Türkiye Maârif Tarihi*, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
GELİŞLİ, Yücel, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, *Tükler*, Eds. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 45-63.
GİRGİN, İsmail, *20. Yüzyıl Başlarında Bursa 'da Eğitim Öğretim Faaliyetleri*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011.
HIZLI, Mefail, “Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S.12, 2008, ss. 85-106.
KARA, İsmail-BİRİNCİ Ali, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar Yorumlar Tetkikler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019.
KAYA DOĞANAY, Fatma, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2011.
KAZICI, Ziya, *Osmanlı 'da Eğitim Öğretim*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2016.
KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
ÖZTÜRK, Cemil, “Rüşdiye”, *TDVİA*, C.35, İstanbul, 2008, ss. 300-303.

SOMEL, Selçuk Akşin, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”, *Kebikeç*, S. 10, 2000, ss. 223-238.

SOMEL, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

633

14 / 3

Summary

The aim of the present study was to address the situation of Bursa Girls' Rushdiye School established in 1882 and operating until 1909. The aim of the study was to explain the establishment process, the staff, the number of students, the operation of the school, the problems in the school between 1882-1909, and the solutions were presented by examining the primary sources. This study will contribute to the education during the Abdulhamit II period through Bursa Girls' Rushdiye School.

As is well-known, the sıbyan schools, were the first step in the Ottoman classical period's educational system. The primary purpose of these schools, which could be found in almost every neighborhood and had not set a specific curriculum, was to teach girls and boys aged 4-6 literacy and Islamic principles. In sıbyan schools, education was based on rote-learning and courses such as Elifba, Qur'an, İlm-i Hal, Tajvid, Turkish Moral Treatises, Turkish and Calligraphy were taught. The education period in these non-compulsory schools varied between 3-4 years. While boys who completed sıbyan schools continued their education in madrasas, this was not the case for girls. Girls who wanted to continue their education after sıbyan schools had no other choice but to take lessons from private tutors. In the Ottoman Empire, the first attempts to open the rüşdiye schools, in order to provide secondary education on top of primary schools were made during the reign of Mahmud II and the first secondary schools were established in this period.

The nineteenth century saw significant advancements in the education of girls. The first attempt to open secondary schools for girls was made on November 10, 1858, when the Ministry of Education sent a memorandum to the Grand Viziership. The Cevri Kalfa School in Sultanahmet was to be converted into a special rushdiye school for girls for industrial training, according to this memorandum. When the Cevri Kalfa School was converted into a rushdiye school, the Grand Viziership approved the request, and the first secondary school for girls opened on January 6, 1859. The Ottoman Empire's rushdiye school arrangements were made possible by the General Education Regulation (Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi) which was published in 1869. Between the 27th and 32nd articles of the Nizamnâme, provisions for girls' rushdiye schools were included. The regulation's 27th article stated that girls' secondary schools would be built first in Istanbul and then in rural provincial centers. After the General Education Regulation (Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi) was issued in 1869, these schools, which were first established in Istanbul to provide educational opportunities for girls, began to spread throughout rural provinces. During the reign of Abdülhamid II, this trend continued.

Bursa Girls' Rushdiye School, which is the subject of the present study, was also established during this period. The first attempt to open the school was made in 1870, but the school started education in 1882. The teaching staff of the school consisted of muallime-i ûlâs (first teachers), who were responsible for all kinds of administration, muallime-i sâniyes (second teachers), muallime-i sâlises (third teachers) and script teachers who were responsible for teaching calligraphy lessons. Muallime-i sâniyes and muallime-i salises also carried out the duty of embroidery teaching in the school. Sülûs and rikâ lessons were given by the muallime-i ûlâ at the beginning, but separate teachers were appointed for writing lessons since 1888. Bevvâbe (doorman) responsible for cleanliness and order also served in the school. Muallimes and bevvâbes were often replaced due to complaints about each other or by the complaints of educational directors, mainly rooted by conflicts among themselves. Despite this, no problems were faced in recruiting teachers. While the tenure of the personnel in the school was generally short, there were also officials that served for a significant period such as muallime-i ûlâ Fatma Zekiye Hanım, and calligraphy teacher Ahmet Vehbi Efendi. The teachers at the school received complaints about their lack of effort, but they were also deemed worthy of awards for their good services. The Ministry of Education provided the school with the course materials it required. Despite the fact that the number of students at Bursa Girls' Rushdiye School, fluctuated over time, it never fell below 30. The school continued to educate students in rented homes, and financial difficulties arose as a result of the Ottoman economy's poor state and the uncertainty surrounding rushdiye school funding.

